

РОЗДІЛ І

Географія

УДК 911.3

Мельник Л. В. – кандидат географічних наук, доцент кафедри геоінформаційних систем і технологій Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Батиченко С. П. – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри туристичного та готельного бізнесу Національний університет харчових технологій

Ресурсний потенціал культурно-пізнавального туризму в Україні

Розкрито сутність поняття культурно-пізнавального туризму і встановлено, що культурно-пізнавальний туризм є одним із видів туризму, головна мета якого є огляд пам'яток, а головною особливістю - насиченість поїздки екскурсійною програмою. Досліджені види туризму, метою яких є відвідування об'єктів культурної спадщини (без релігійних об'єктів). Висвітлені об'єкти, які відносяться до культурного та культурно-пізнавального туризму. Подані особливості ресурсного потенціалу туризму загалом, та видів туризму зокрема. Охарактеризовані об'єкти Світової культурної спадщини ЮНЕСКО на території України. Розглянуто питання ресурсного потенціалу культурно-пізнавального туризму в Україні.

Ключові слова: туризм, культурно-пізнавальний туризм, культурний туризм, ресурсний потенціал, етнотуризм

Мельник Л. В., Батиченко С. П. Ресурсний потенціал культурно-пізнавального туризму в Україні.

Раскрыта сущность понятия культурно-познавательный туризм и установлено, что культурно-познавательный туризм является одним из видов туризма, главная цель которого – осмотр достопримечательностей, а главная особенность – насыщенность поездки экскурсионной программой. Исследованы виды туризма, целью которых является посещение объектов культурного наследия (без религиозных объектов). Освещены объекты, которые относятся к культурному и культурно-познавательному туризму. Раскрыты особенности ресурсного потенциала туризма в целом, и видов туризма в частности. Охарактеризованы объекты Всемирного культурного наследия ЮНЕСКО на территории Украины. Рассмотрены вопросы ресурсного потенциала культурно-познавательного туризма в Украине.

Ключевые слова: туризм, культурно-познавательный туризм, культурный туризм, ресурсный потенциал, этнотуризм

Melnyk L, Batychenko S. Resource potential of cultural-educational tourism in Ukraine. The essence of the concept of cultural-educational tourism is revealed. It is established that cultural-educational tourism is one of the types of tourism the main purpose of which is the monuments visiting and the main feature - the richness of the trip excursion program. The types of tourism, the purpose of which is to visit the objects of cultural heritage (without religious objects) are researched. The objects related to cultural and cultural-educational tourism are highlighted. The features of the resource potential of tourism in general and the types of tourism in particular are revealed. The objects of UNESCO World Cultural Heritage on the territory of Ukraine are characterized. The issue of resource potential of cultural-cognitive tourism in Ukraine is considered.

Key words: tourism, cultural-educational tourism, cultural tourism, resource potential, ethno-tourism

Постановка проблеми. Туристична сфера в наш час є швидко прогресуючою, та сприяє активному економічному розвитку в багатьох країнах світу. Розвиток туристичної галузі сприяє збільшенню надходжень до бюджету, створенню нових робочих місць, розвитку інфраструктури, будівництву нових туристичних об'єктів, відновлення культурної спадщини, збереження довкілля. Разом з тим на розвиток туристичної галузі окремої країни впливають світові тенденції розвитку туризму. Врахування потреб і мотивацій різних категорій туристів сприяє більш повному використанню культурного потенціалу території країни, робить культурну спадщину регіонів доступною великому сегменту

відвідувачів, реалізуючи освітню функцію туризму. Саме тому, варто розглянути як теоретичні питання культурно-пізнавального туризму, так і його ресурсну базу на території України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням становлення та розвитку культурного або культурно-пізнавального туризму, етнотуризму висвітлені у роботах О. Бейдика [1], Л. Божко [2], Г. Дроздова [3], С. Дутчак [4], О. Кифяка [6], О. Любіцевої [8], Є. Панкової [10], М. Рутинського [11], В. Федорченка [12], Ф. Шандора [7] та багатьох інших науковців.

Мета та завдання дослідження. Аналіз ресурсного потенціалу культурно-пізнавального туризму на території України, а також розкриття теоретичних питань культурно-пізнавального, культурного та етнотуризму.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження використано широкий спектр сучасних загальнонаукових методів та підходів. А саме, методи порівняльного аналізу та узагальнення даних, методи теоретичного узагальнення, системного аналізу, аналізу й синтезу, структурно-функціональний метод, методи індукції та дедукції.

Виклад основного матеріалу. У матеріалах Генеральної Асамблеї ООН (лютий, 2011), міжнародної організації по охороні культурної спадщини ICOMOS зазначається, «що культура (спадщина, її складова частина) є основним компонентом розвитку людства, що забезпечує економічне зростання і оволодіння процесами розвитку».

У науковій літературі існує безліч визначень культурно-пізнавального туризму та відсутність єдиної позиції науковців щодо даного поняття. А саме, культурно-пізнавальний туризм ототожнюють з культурним, історико-культурним, пізнавальним туризмом. Так, М. Кляп під терміном культурний туризм розглядає вид туризму, який передбачає відвідання історичних, культурних або географічних визначних пам'яток [7]. За Г. Дроздовою культурний туризм – подорож з метою ознайомлення з історико-культурними цінностями й унікальними природними об'єктами [3]. О. Любіцева під культурним туризмом трактує ознайомлення туристів з природою, культурно-історичним надбанням і сучасним життям країни [8].

В. Квартальнов до культурного чи пізнавального туризму відносить історико-культурний потенціал країни, що включає все соціокультурне середовище з традиціями і звичаями, особливостями побутової та господарської діяльності. Також підкреслює, що для масового розвитку туризму потрібно певна концентрація об'єктів культурної спадщини, серед яких можна виділити: пам'ятники археології; культуру і цивільну архітектуру; пам'ятники ландшафтної архітектури; малі та великі історичні міста; сільські поселення; музеї, театри, виставкові зали тощо; соціокультурну інфраструктуру; об'єкти етнографії, народні промисли та ремесла, центри прикладного мистецтва; технічні комплекси і споруди [5].

С. Дутчак та М. Дутчак вважають, що пізнавальний туризм базується на наданні послуг та використанні туристичних об'єктів, що мають антропогенне походження або зв'язані з певною антропогенною діяльністю. До видів даного туризму дослідники відносять: 1) міський туризм; 2) етнографічний туризм: знайомство з культурою, способом життя населення відповідної території, регіону чи країни загалом; традиціями, народними ремеслами тощо; 3) історичний туризм: знайомство з місцями історичних подій певної території (регіону, країни, області, міста, вулиці, будинку), особистостями, які пов'язані з певними історичними подіями або відігравали визначну роль в історії певного регіону [4].

Культурний туризм як в Україні, так й в інших країнах, являє собою відпочинок з пізнанням культури, звичаїв, духовних цінностей інших народів.

Отже, культурно-пізнавальний туризм є одним із видів туризму, головною метою якого є огляд пам'яток, а головною особливістю - насиченість поїздки екскурсійною програмою.

У сучасній науковій літературі до видів туризму, метою яких є відвідування об'єктів культурної спадщини (без релігійних об'єктів), відносять: культурно-пізнавальний; пізнавальний; культурно-розважальний; розважальний; історико-культурний; історичний; військово-історичний; етнічний; етнографічний; замковий; міський (туризм міського середовища і культури); фестивальний; подієвий; екскурсійний; ностальгійний; меморіальний; некропольний; музейний; пізнавально-діловий; анімаційний; туризм мистецтва та літератури; туризм архітектурної культури; туризм тематичних парків і культури [5]. Крім цього, серед складових культурно-пізнавального туризму можна зустріти так і як спортивний, водний, цільовий, пригодницький, етнічний, екскурсійний, рекреаційний, гастрономічний, винний, релігійний, екологічний тощо.

Культурно-пізнавального туризму охоплює не лише відвідування архітектурних пам'яток, музеїв та похід по історичних маршрутах з метою пізнання історичних, архітектурних або культурних епох, а й відвідування культурних подій, а саме, фестивалів, релігійних свят, виставок та відвідування лекцій, семінарів, курсів наукової мови.

Що стосується ресурсного потенціалу туризму, то О. Любіцева зазначає, що туристичні ресурси – це об'єкти природи, історії, поточні події та явища, що можуть бути використані у процесі створення

та реалізації туристичного продукту, будучи мотиваційною підставою для його вибору за різними ознаками [8, с. 41].

Аналізуючи різні підходи при типології та класифікації туристичних ресурсів очевидним є те, що природні ресурси відіграють роль базового чинника або фактора, які обумовлюють масштаби, особливості та напрями розвитку туризму в регіоні. Відповідну точку зору поділяють більшість вітчизняних та іноземних дослідників. Безумовно, певні види туристичних ресурсів співвідносяться з конкретними видами туризму. Так, розвиток лікувально-оздоровчого туризму залежить від наявності природних лікувальних ресурсів та формуванню курортів, а також відповідного клімату та природних явищ; культурно-пізнавальний туризм поширений в історичні міста, а також на території де збереглися замки, природні та антропогенні пам'ятки, та музеї; релігійний туризм концентрується в межах релігійних місць та на території розташування сакральних споруд. Однак в тій чи іншій мірі кожен з видів туризму використовує нестандартні туристичні ресурси, тобто ті, що в повній мірі неможливо віднести ні до однієї з категорій первинних туристичних ресурсів. Крім того, неоднорідною є концентрація туристичних ресурсів в межах окремих територій.

Об'єктами культурно-пізнавального туризму виступають:

- пам'ятники культової й цивільної архітектури;
- пам'ятники ландшафтної архітектури;
- музеї, театри, виставочні зали;
- історичні міста;
- технічні комплекси й спорудження;
- пам'ятники археології;
- автентичні сільські поселення;
- культові та релігійні споруди;
- свята та фестивалі;
- об'єкти етнографії, народні промисли й ремесла, центри прикладного мистецтва.

Ресурсний потенціал культурно-пізнавального туризму в Україні представлений насамперед об'єктами Світової спадщини ЮНЕСКО, яких в Україні налічується 7 найменувань, при цьому в світі нараховується 1073 об'єктів. 4-и з 7-и українських об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО повністю знаходяться в межах території України. Решта пам'яток частково перебувають на території інших держав. Отже, до списку культурних пам'яток Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні належать [9]:

- Собор Святої Софії та прилеглі монастирські споруди, Києво-Печерська Лавра в м. Києві (віднесені до списку у 1990 р.);

- «Ансамбль історичного центру м. Львів» (включений до списку у 1998 р.);

- «Геодезична дуга Струве» (2005 р). Даний об'єкт є транскордонним, який розташований на території наступних країн: Норвегії, Швеції, Фінляндії, Росії, Естонії, Латвії, Литви, Білорусі, Молдови та України. На території України розташовані 4 геодезичні пункти «Дуги Струве»: «Баранівка», «Катеринівка», «Фельштин» (Хмельницька область) та «Старонекрасівка» (Одеська область);

- «Резиденція Буковинських митрополитів та Далмації» (нині - Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича) (2011 р.);

- «Дерев'яні церкви Карпатського регіону Польщі та України» (2013 р., транскордонний серійний українсько-польський об'єкт);

- «Давнє місто Херсонес Таврійський та його хора (V ст. до н.е. – XIV ст. н.е.)» (2013 р.).

До природних пам'яток Світової спадщини ЮНЕСКО на території України належать:

- «Букові праліси Карпат та древні букові ліси Німеччини» (2007 р., транскордонний українсько-словацько-німецький об'єкт).

Окрім вище згаданих до ресурсного потенціалу культурно-пізнавального туризму відносяться архітектурні пам'ятки. За всю історію на території України за підрахунками С. Трубочанінова було понад 5000 пам'яток фортифікації. На сьогодні в Україні залишилося 116 твердинь або лише їх руїн. У географічному розрізі найбільша кількість їх у межах Закарпатської, Львівської Івано-Франківської, Чернівецької, Тернопільської та Хмельницької областей. Так, серед відомих замків в Україні є замки Львова, Хотина, Мукачєва, Кам'янець-Подільського, Острога.

Відповідно до загальнонаціональної акції «7 чудес України: замки, фортеці, палаци» обрано по 7-м кращих замків, фортець та палаців. За звання кращих з фортеційних і замково-палацових комплексів України боролосся 138 об'єктів. В результаті проведеного конкурсу переможцями серед замків стали наступні:

- 1) Дубенський замок (Рівненська область);
- 2) Луцький Верхній замок (Волинська область);
- 3) Збаразький замок (Тернопільська область);
- 4) Золочівський замок (Львівська область);

- 5) Олеський замок (Львівська область);
- 6) Ужгородський замок (Закарпатська область);
- 7) замок "Паланок" (Закарпатська область).

Що стосується фортець, то список переможців очолили:

- 1) Аккерманська фортеця (Білгород-Дністровський в Одеській області);
- 2) Генуезька фортеця у місті Судак (Крим);
- 3) Хотинська фортеця (Чернівецька область);
- 4) Кам'янець-Подільська фортеця (Хмельницька область);
- 5) фортеця у Меджибожі (Хмельницька область);
- 6) Чигиринська фортеця - резиденція Богдана Хмельницького (Черкаська область);
- 7) Київська фортеця (Київська область).

Серед палаців кращими були визнані:

- 1) Алупкинський (Воронцовський) палац (Крим);
- 2) Лівадійський палац (Крим);
- 3) Бахчисарайський (Ханський) палац (Крим);
- 4) палац Кирила Разумовського в Батурині (Чернігівська область);
- 5) Качанівський палац (Чернігівська область);
- 6) Маріїнський палац у Києві;
- 7) Митрополичий палац у Чернівцях.

Розвиток культурно-пізнавального туризму в Україні є необхідною складовою формування сучасної національної економіки, а також постає важливим чинником консолідації українського суспільства, гуманізації відносин між людьми. Спираючись на використання власних ресурсів, культурно-пізнавальний туризм створює нові системи цінностей, стилі життя та нові ідентифікації для громадян.

Висновки. Розвиток культурно-пізнавального туризму особливо сприяє вирішенню соціальних конфліктів між населенням різних територій, оскільки за своєю природою вимагає тимчасового переміщення туристів з місця проживання до регіонів розміщення туристичних об'єктів, і таким чином формуються комунікаційні зв'язки між мешканцями регіонів туристичних дестинацій та регіонів постійного проживання туристів, позитивний імідж регіонів, цілісне сприймання країни та історико-культурної спадщини.

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К.: Альтерпрес, 2001. – 234 с.
2. Божко Л.Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України / Л.Д.Божко // *Культура України*. – 2015. – Вип.32. – С. 3–10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// archive.nbuv.gov.ua/portal/soc.../32-1-19.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc.../32-1-19.pdf)
3. Дроздова Г.М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства: навч. посібн. / Г.М. Дроздова. – К.: Вид-во ЦНЛ, 2004. – 236 с.
4. Дутчак С.В. Деякі аспекти виділення сегментів спеціалізованого туризму та їх стан на території Чернівецької області / С.В. Дутчак, М.В. Дутчак. – *Туристсько-краєзнавчі дослідження*. – Вип. 2.- К.: Кармаліта, 1999. – С. 123-136.
5. Квартальнов В.А. Туризм: Учебник / В. А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2012. – 320 с.
6. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні - Чернівці: Книги-XXI, 2013. - 300 с.
7. Кляп М.П., Шандор Ф.Ф. Сучасні різновиди туризму: навчальний посібник/ М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К.: Знання, 2015. – 334 с.
8. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг. — К.: Альтерпрес, 2011. — 320 с.
9. Об'єкти світової спадщини ЮНЕСКО в Україні [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <https://www.ukraine-is.com/uk/obyekti-yunesko-v-ukra%D1%97ni/>
- 10.Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство. — К.: Альтерпрес, 2013. — 104 с.
- 11.Рутинський М.Й. Замковий туризм в Україні: навч. посіб. / М.Й. Рутинський. – Київ: Центр учбової літератури, 2007. — 432 с.
- 12.Федорченко В.К. Туризм як сфера економічної діяльності // *Нові технології навчання*. Вип. 34: Науково-методичний збірник: Наукове видання.- К.:, 2009. — 340 с.